

KŪNO KULTŪROS IR SPORTO MOKSLO PLĖTROS AKTUALUMAS TARPDALYKINIŲ KOMUNIKACIJŲ KONTEKSTE

Stanislav Dadelo

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūno kultūros katedra,
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
E-paštas *stanislav.dadelo@vgtu.lt*

Kūno kultūros ir sporto mokslo formavimasis vyko sprendžiant skirtingus uždavinius, kurie istorinėje raidoje sistemingai transformavosi ir keitėsi. Vyko daugybės mokslų sričių bei krypčių bendrinimo ir komunikacijų procesai. Vykstant tarpdalykinėms komunikacijoms, tęsėsi kūno kultūros ir sporto mokslo transformacijos, sintezuojant socialinius, biomedicininis, humanitarinius, fizikinius, technologinius ir kitus mokslus, įvairiai juos derinant, skatinant fundamentinių žinių kaupimą ir sisteminimą. Kūno kultūros ir sporto mokslas turėtų padėti spręsti uždavinius, susijusius su asmenybės, kaip socialinės-biologinės savireguliacinės sistemos, funkcionavimu, ugdymu ir rekreacija, padėti kurti aplinką, skatinančią kūrybingumą, visuomenės sveikatingumo plėtrą ir sveikatos korekciją. Atlikta kūno kultūros ir sporto mokslo pagrindų, kaip tarpdalykinių komunikacijų, analizė susistemino pagrindinius kūno kultūros ir sporto, kaip savarankiško mokslo, fundamentalius dėsnius (dominantės, superkompensacijos, adaptacijos). Šių dėsnių taikymas kūno kultūros ir sporto mokslo tarpdalykinių komunikacijų procese reikalauja platesnių tyrimų taikant įvairias mokslines metodikas.

Reikšminiai žodžiai: kūno kultūros ir sporto mokslas, tarpdalykinės komunikacijos.

doi:10.3846/cpc.2013.06

Įvadas

Vertinant žmogaus gabumus, gebėjimus ir galias, kyla klausimas – kas turi lemiamą įtaką: prigimtis ar aplinka? Ši problema iki dabar bendrina daugelį mokslų: filosofijos, psichologijos, sociologijos, edukologijos, fiziologijos ir jiems artimus mokslus. Šios problemos sprendimo tiriamasis procesas skatina mokslų tarpdalykines komunikacijas. Kūrybingumo terpę skatinančiomis tarpdalykinėmis komunikacijomis išsiskiria šiuolaikinė mokslinė tiriamoji veikla. Komunikacijos vyksmas yra svarbi priemonė, padedanti pasiekti teigiamų ir efektyvių rezultatų įvairiuose procesuose (Procter, Currie 2004). Tai gali padėti spręsti problemas, susijusias su žmogaus, kaip biologinės rūšies, išlikimu ir raida.

Refleksiškumą į kylančias problemas asmenybės ir visuomenės lygmenimis nulemia vidiniai ir išoriniai veiksniai (Kolb 1984), o žmogaus lygmenyje ši taisyklė pasireiškia genotipinės ir fenotipinės adaptacijos ypatumais. Gyvenimo būdas – tai sudėtingas ir daugialypis reiškiny, kuriame asmenybės visų veiklų integracinių ir komunikacinių procesų vertinimas leidžia suvokti žmogaus egzistencinę problemą: gyvenimo būdo ir prigimtinių poreikių derinimą. Žmogaus gyvybinių funkcijų būklę formuojantis gyvenimo būdas negali priklausyti tikrai nuo jo paties. Žmogus privalo adaptuotis tokiems veiksniams, kaip švietimas, darbo sąlygos, medicinos priežiūros lygmuo, materialinė padėtis, ekologija, klimatas ir t. t. Šios prob-

lemos sprendimas valstybinių lygmeniu yra visuomenės brandos rodiklis. Visuomenės humanizavimo procesai, iškeliantys žmogų, siekiantys žmogaus psichinių ir fizinių galių harmonizavimo, padėtų atsiskleisti asmenybei ir jos kūrybingumui, kaip pagrindinei moderniosios visuomenės ypatybei visose srityse (Fromm 1955). Biologinio asmenybės prado (fizinės būklės) plėtra, platus jo privalumų taikymas komunikavimo procesui, idėjų sklaidai ir jų realizavimas leidžia visoms veikloms praplėsti problemų sprendimo būdų spektrą. Šis procesas padėtų kurti asmenybės kūrybingumą skatinančią aplinką. Tai pastaruoju metu vertinama, kaip pagrindinė visuomenės progresyvosios raidos priemonė. Puiki fizinė būklė leidžia efektyviau pasireikšti kūrybingumui ir geriausiai įgyvendinti generuojamas idėjas. Žmogus – tai savireguliacinė sistema, ir tuo remiantis galima įvardyti jo kūno funkcionalumą, sveikatingumą, o tai pagrindinis kūno kultūros ir sporto mokslo objektas. Kūno kultūros mokslas (sporto mokslas) yra įvairių mokslo šakų visuma, turintis bendrą tyrimų objektą – žmogaus fizinį ugdymą, jo rengimą, taikant fizinius krūvius ir siekiant geriausių sportinių rezultatų (Karoblis 2005). Šią sąvoką būtų tikslinga praplėsti už sportinių rezultatų ribų, nes sportas gana siaura ir specifinė sritis. Sporto mokslo objektu laikomos žmogaus fizinio išsivystymo, fizinio parengimo ir funkcinio pajėgumo (fizinės būklės) korekcijos galimybės ugdymo priemonėmis. Kūno kultūra – tai savarankiškas mokslas, kuris Lietuvoje priskiriamas edukologijos mokslo krypčiai, nes tradiciškai yra siejamas su žmogaus ugdymu, tačiau grindžiamas kitų mokslų dėsniais ir metodais. Toks sporto mokslo apibūdinimas kelia daugybę problemų ir klausimų. Pažangos ir modernizacijos procesai paliečia visas žmogaus veiklos sritis, tarp jų ir mokslą. Mokslas atlieka daugybę visuomeninių funkcijų ir be jo neįmanoma moderniosios visuomenės egzistencija. Keičiantis istoriniams laikotarpiams, politinėms ir ekonominėms santvarkoms, keičiasi ir visuomenės vertybės bei funkcionavimo principai. Šie procesai paliečia ir mokslą.

Siekiant sporto mokslo modernizavimo, aktualu įvertinti jo raidos procesus, struktūrą ir vertybes tarpdalykinių komunikacijų erdvėje. Tai padės efektyviai sporto mokslo raidai ir pagrindinei jo paskirčiai – žmogaus veiklos efektyvumui didinti plačiaja prasme visose srityse, atskleis pagrindinius dėsnius.

Fizinio aktyvumo ir sveikatingumo sąsajos ir svarba

Sveikas gyvenimo būdas arba sveika gyvensena (prigimtinis asmenybės poreikis) yra pagrindinė sąlyga siekiant savo asmenybės realizavimo. Sveika gyvensena – objektyvus moderniosios visuomenės sveikatos ir asmenybės tobulumo pagrindas, tai yra pagrindinis socialinis veiksnys, veikiantis asmens ir visuomenės vystymąsi, padedantis stiprinti organizmo adaptacinius gebėjimus ir lemiantis asmenybės socialinių funkcijų visavertį atlikimą. Svarbiausias sveikos gyvensenos veiksnys modernioje visuomenėje yra fizinis aktyvumas (Paffenbarger *et al.* 1993), turintis specifinę struktūrą (1 pav.). Moksliniais tyrimais yra nustatytas pakankamas fizinio aktyvumo lygmuo, pasižymintis racionalių turinio, struktūros ir režimo ypatumais (Ainsworth *et al.* 1993). Šis lygmuo orientuotas į anabolinį organizmo atsinaujinimą po intensyvaus fizinio aktyvumo (McGill 2006; Zatsiorsky 2006). Fizinio aktyvumo procesas lemia energetinių ir plastinių organizmo išteklių kaupimą, kurie didina asmenybės potencialą (darbingumą ir kūrybingumą). Fiziškai aktyvus ir sveikas žmogus yra jaunatviškas, aktyvus, produktyvus, pasižymi kūrybingumu visose veiklos srityse ilgesnį laiko tarpą. Asmens kūrybingumas yra neatskiriamas nuo fizinio aktyvumo, turinčio biologinį organizmo „pamatą“. Daugybė mokslininkų, ieškodami kūrybingumo ryšių su žmogaus organizmo fiziologiniais procesais, nerado įrodymų, kad kūrybingumas pasireiškia dėl kokios nors smegenų zonos veiklos (Sawyer 2006). Kūrybingumas pasireiškia dėl visų smegenų zonų ir funkcijų kompleksiškos veiklos. Daroma prielaida, kad

įvairios smegenų stimuliacijos (audiovizualinės, sensorinės, motorinės) skirtingomis apimtimis ir intensyvumu skatina kūrybinius procesus (Gardner 2001). Gyvenimo būdas – tai aplinkos veiksmų veikiamas sudėtingas ir daugialypis reiškiny (2 pav.), kuriame asmenybės visų veiklų integracinių procesų vertinimas leidžia suvokti žmogaus egzistencinę problemą: gyvenimo būdo ir prigimtinių poreikių derinimą, kurių pagrindą sudaro sveikata. Vertinant kūrybingumo genezę, galima teigti, kad jo pagrindą sudaro asmens biologiniai-genetiniai veiksniai, vertinami kaip sveikatingumo pagrindas, užtikrinantis optimalų organizmo funkcionalumą (3 pav.).

1 pav. Fizinės veiklos kryptys

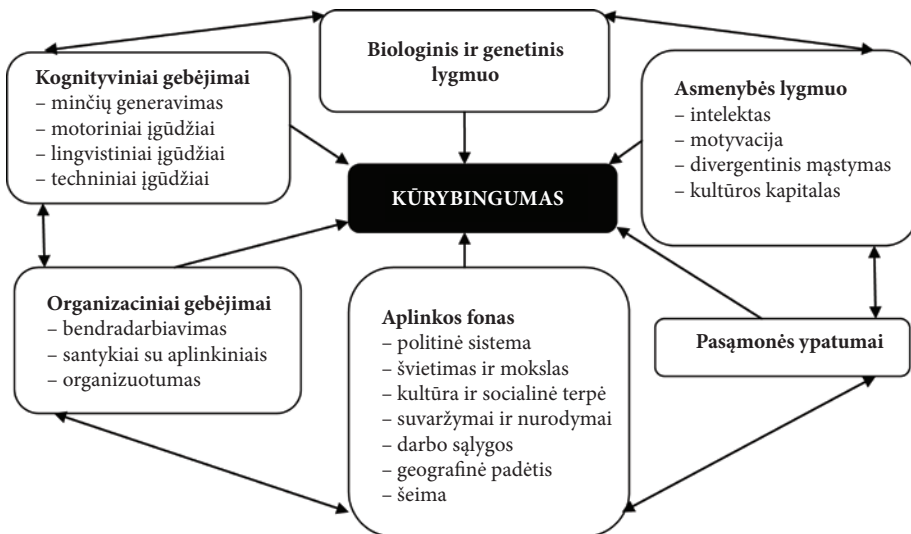

2 pav. Pagrindiniai išoriniai veiksniai, turintys įtakos asmens savireguliacinei sistemai (Davison, Birch 2001; Lobstein et al. 2004)

Žmogaus organizmo adaptaciniai dėsningumai fiziniam aktyvumui

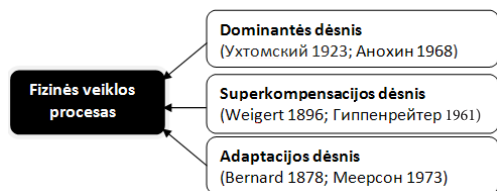
Fizinis aktyvinimas, kaip kompleksinio ugdymo proceso priemonė, yra grindžiamas trimis dėsniais (4 pav.).

Uchtomskio (Ухтомский 1923) pagrįstas dominantės dėsnis – žmogaus elgseną lemia įgimtų refleksų ir instinktų sąveika su aplinkos suformuota elgsena. Dominantės – tai konkretūs elgsenos determinantai, kurie nėra nekintamas ir nuolatinis elgsenos fondas.

3 pav. Asmenybės kūrybingumo elementai ir jų sąveika (The impact of culture on creativity 2009)

Centrinės nervų sistemos impulsų gausa, stiprumas ir jų kryptys nulemia dominančių genų (Ухтомский 1966). Platesnis asmenybės žinių, gebėjimų ir įgūdžių spektras nulemia kiekybinius ir kokybinius dominančių rodiklius, jų sinergiškumą arba antagonizmą, organizme vykstančių biologinių ir galiausiai genetinių procesų stimuliavimą arba slopinimą. Dominantės lemia asmenybės plėtrą arba degradavimą. Dominantės motyvuoja ir stimuliuoja asmenybės aktyvumą ir veiksmingumą, tačiau kartu lemia „potencialo eikvojimą“. Kartu sukuria aukštesnio lygmens energetinę-informacinę organizmo pusiausvyrą, padidina kūrybinį potencialą, kurį galima pasiekti tikrai aktyvia veikla, kartais sukeliant didžiulę organizmo įtampą ir nuovargį. Anochinas (Анохин 1968) praplėtė dominantės sąvoką fiziologiniu aspektu, centrinės nervų sistemos funkcionalumui priskyrė aferentinius procesus (paslėpta dominantė), kurie pasireiškia viso organizmo, kaip sistemos, adaptaciniais procesais.

4 pav. *Prisitaikymo fizinėi veiklai dėsniai*

Superkompensacijos terminą pirmas panaudojo Veigertas (Weigert 1896), aprašydamas žmogaus organizmo reakcijas į išorines ir vidines stimuliacijas. Vėliau ir kiti mokslininkai pastebėjo, kad po alinančios intensyvios veiklos organizmas atsinaujina iki aukštesnio lygmens negu buvo prieš šį vyksmą. H. Selye (1936) šį dėsningumą išplėtojo sukurdamas streso ir distreso teorijas. Superkompensacijos dėsni apibendrino ir aprašė Gippenreiteris (Гиппенрейтер 1961), išskirdamas superkompensacijos fazes (5 pav.).

Organizmo adaptacinių gebėjimų dėsnin-gumai seniai domino mokslininkus, pirmasis šį klausimą savo darbuose pradėjo gvildinti Bernardas (1878), aprašydamas su kompleksiniu aplinkos poveikiu siejamus organizmų pokyčius. Meersonas (Меерсон 1973) apibendrino ir galutinai suformulavo adaptacijos dėsni. Adaptacija apibūdinama kaip organizmo specifinio prisitaikymo prie kompleksiška jį veikiančių aplinkos veiksnių procesas ir šio proceso suformuotų organizmo funkcinių sistemų struktūrų bei jų funkcionalumo palaikymas. Adaptacijos procesas lemia organizmo funkcines-struktūrines galimybes pasiekti optimalų rezultatą aplinkoje, kurioje jisai funkcionuoja. Adaptacijos procesas nulemia intensyvia veikla stimuliuojamų sistemų funkcinio pajėgumo augimą ir intensyvioje veikloje nedalyvaujančių sistemų stagnavimą, o kai kuriais atvejais – nykimą. Organizmo adaptacijos procesas skirstomas į stadijas (6 pav.).

1. Alinimas (fizinės veiklos procesas, kurio metu nualinami organizmo audiniai ir funkcijos).
2. Atsinaujinimas (organizmo audinių ir funkcijų atsinaujinimas iki pradinės būklės).
3. Superkompensacija – organizmo audinių ir funkcijų atsinaujinimo proceso tęsinys, kurio metu jų funkcionalumas atsinaujina iki aukštesnio lygmens.
4. Kompensacijos praradimas – laipsniškas organizmo audinių ir funkcijų grįžimas į pradinę būklę.

5 pav. *Organizmo superkompensacijos proceso eiga*

1. Esamų sistemos komponentų ekstremali mobilizacija vykdomai veiklai.
2. Vykdomoje veikloje dominuojančių komponentų sisteminė atranka.
3. Komponentų sudėties santykinis, struktūrinis stabilizavimasis funkcinėje sistemos veikloje.
4. Visiškas sistemos funkcinis stabilizavimasis.
5. Sistemos aferentiškumo susiaurėjimas.

6 pav. *Organizmo sistemos adaptacijos proceso eiga*

Kūno kultūros ir asmens bendrosios kultūros sąsajos

Optimalios apimties ir turinio fizinis aktyvumas skatina mąstymą, vaizduotę, gebėjimą kurti ir praktiškai įgyvendinti naujoves, ugdo stiprios asmenybės psichines ypatybes – valią, ištvermę, pusiausvyrą ir t. t. Kūno kultūros pagrindinis tikslas – asmenybės dvasingumo ir kūniškumo ugdymo harmonizavimas (Kramer *et al.* 2004; Bruel-Jungerman *et al.* 2005; Hillman *et al.* 2008; Lewis 2004; Mora *et al.* 2007; Panksepp 2008; Vaynman *et al.* 2004). Be asmenybės kultūringų santykių su savo kūnu negali plėtotis kūrybingumas ir veiklos efektyvumas visose srityse. Kultūringų santykių su savo kūnu vyksmas apima daug asmens elgesio procesų, o fiziškai kultūringas žmogus pasižymi specifiniu elgesiu (7 pav.).

Vykstant esminiams visuomenės pokyčiams ir įsibėgėjus globalizacijos bei modernizacijos procesams, tradicinės visuomenės sveikatos, kūno kultūros, sporto, sveikatinimo priemonių, kaip gyvensenos dalies, sąvokos ir nuostatos traukiasi į praeitį. Keičiasi žmonių profesinės veiklos turinys, sąlygos, paskirtis ir darbo režimas gamybos procese. Tai sukelia žmogiškųjų išteklių kiekybinį ir kokybinį persiskirstymą (Florida 2002). Visuotinė modernizacija didina gamybos efektyvumą, bet kartu didina ir psichofiziologines žmogaus organizmo apkrovas, intensyvina hipodinamijos procesus, blogina ekologinę aplinką. Gyvenimo kokybiniai ir kiekybiniai pokyčiai

reikalauja naujų asmeninių ypatybių – labiau išvystytų protinių ir fizinių gebėjimų. Dauguma žmonių nesugeba prisitaikyti prie vykstančių pokyčių, kuriuos sukelia mokslo ir technikos pažanga, o tai didina sergamumą ir mažina darbingumą. Vertinant naujausius visuomenės sveikatos mokslinius tyrimus, akivaizdu, kad daugiau kaip 60 % mirties atvejų galima nukelti į ateitį, pakeitus gyvenimo būdą (fizinio aktyvumo, mitybos ir žalingus įpročius) (Last 2001). Neracionalus techninės pažangos ir visuomenės modernizavimo laimėjimų naudojimas didžiąjai visuomenės daliai sukelia fizinio aktyvumo trūkumą ir formuoja neracionalią mitybą, kas dažnai neigiamai veikia sveikatą. Sprendžiant visuomenės sveikatingumo problemas, sureikšminant vien tik medicinos laimėjimus ir neplėtojant kūno kultūros kaip vertybės, nėra pagrindo visuomenės raidoje tikėtis gerų rezultatų.

Kūno kultūra ir sportas modernioje visuomenėje

Fizinio aktyvumo ir fizinio lavinimo klausimai, kaip kūno kultūros priemonė, siekiant asmenybės tobulumo ir efektyvumo, buvo nagrinėjami visą žmonijos egzistavimo laikotarpį. Antikos laikų filosofai, pedagogai, gydytojai, nežinodami organizmo funkcionavimo pagrindų, negalėjo paaiškinti fizinių pratimų įtakos organizmo funkcijoms. Todėl apsiribodavo žmonių gebėjimų ir kūno morfologinių pokyčių

1. Demonstruoja įvairių motorinių įgūdžių (judesių derinių atlikimo) gebėjimus, atliekamus įvairiu fiziniu intensyvumu.
2. Suvokia judėjimo koncepciją, principus, strategijas ir taktikas, geba jas taikyti mokymosi procese ir fizinėje veikloje.
3. Nuosekliai gyvena fiziškai aktyvų gyvenimo būdą.
4. Pasiekia ir išlaiko tinkamą sveikatai stiprinti fizinio aktyvumo lygį.
5. Demonstruoja atsakomybę, siekdamas optimalaus savo ir visuomenės fizinio aktyvumo.
6. Siekia fizinio aktyvumo kaip vertybės (poreikio sveikatai, saviraiškai, malonumui, iššūkiams įveikti ir (ar) socialiniam bendravimui).

7 pav. Aukštos kūno kultūros asmens elgsenos požymiai

(Reprinted and adapted from *Moving into the Future, National Standards for Physical Education* 2004)

vertinimais. Dėl mokslinių laimėjimų prasiplėtė kūno kultūros įtakos žmogaus organizmui suvokimas ir vertinimas. Ypatinę reikšmę kūno kultūra įgavo prasidėjus ūkio modernizavimo pokyčiams. XIX–XX a. sandūroje nepasiteisinus antropocentrizmo idėjoms, žmogaus egzistencija tapo priklausoma nuo gamybos modernizavimo procesų. Humanizmas, kaip aukščiausia žmogiškoji vertybė, išsisėmė. Pjerui de Kubertenui 1894 m. atgaivinus Olimpinių judėjimą, sportas ir su juo susijęs fizinis aktyvumas, kūno kultūra tapo humanizmo išraiškos forma ir jo išsaugojimo priemonė. Stiprėjant techninės pažangos įtakai žmogaus socialiniam gyvenimui, technogeninė veikla sukėlė daugybę pavojų žmogaus egzistencijai. Frommas (1976) savo teiginiu „Turėti ar būti“ iškėlė žmogaus išgyvenimo klausimą. Vykstantys esminiai socialiniai pokyčiai visuomenėje nulėmė sporto ir kūno kultūros sisteminius pokyčius. Sporto ir kūno kultūros vertybėms stipriausiu determinaciniu veiksnio buvo dominuojantis žmogaus profesinės veiklos darbo pobūdis, gamybos technizacijos lygis ir socialinė-ekonominė santvarka. Šie veiksniai tiesiogiai nulemia visuomenės sveikatos priežiūros, kūno kultūros bei fizinio ugdymo tikslus, uždavinius ir turinį. Vertinant moderniosios visuomenės sveikatinimo procesus, būtina atskirti fizinio aktyvumo tikslus, uždavinius ir priemones sporto bei kūno kultūros veiklose. Šių dienų sporto ir kūno kultūros veiklos pasižymi skirtingomis socialinėmis vertybėmis, funkcijomis ir turiniu. Jos iš esmės yra skirtingos, tačiau papildančios viena kitą. Sportas gali būti vertinamas, kaip didelę ekonominę reikšmę turinti ūkinė veikla. Šiuolaikinis sportas panašus į gamybos sritį, produkuojančią sportinius rezultatus bei reginius, pasitelkiančią naujausius mokslo laimėjimus, iškeliančią naujus mokslo iššūkius ir pritraukiančią dideles investicijas. Visa sportinė veikla sąlygiškai skirstoma į žaidybinių-varžybinių ir pasirodymus. Šiuolaikinis profesionalus sportas bando užgožti olimpinių judėjimą, kaip humanizmo idėjų skleidėją, paversdamas sportą pelningu verslu, pasitelkdamas tautiškumo ir patriotiškumo idėjas, besiribojančias su nacio-

nalizmo išraiškomis (Morgan 1995). Į arenas perkelta tautų konkurencinė kova paverčia sportą internacionalizavimo procesu, padedančiu pasaulyje vykstantiems konstruktyviems procesams (Iowerth *et al.* 2010). Sportas kaip reiškinys įgauna vis didėjančią įtaką ekonominėje ir politinėje erdvėje, skatina naujų technologijų plėtrą ir tautų konsolidavimą. Sporto renginių vizualizavimas, jų pavertimas reginiais, kaip ir politinių paslaugų vizualizavimas, gali daryti visuomenei teigiamą ir neigiamą poveikį (Pruskus 2011), skatinti negatyvias ar pozityvias emocijas ir elgesį.

Kūno kultūra yra vertinama kaip specifinė veikla, susijusi su sveikatos stiprinimu, aktyviu poilsiu, rekreacija, fizinių ypatybių ugdymu, fizinio tobulumo siekimu fizinio aktyvumo priemonėmis, kurių tikslas yra efektyvus asmenybės gabumų ir gebėjimų realizavimas, atsižvelgiant į asmeninius motyvus bei visuomenės poreikius. Kūno kultūros paskirtis yra padėti žmogui išgyventi aplinkoje, kurioje ligos, traumos, avarijos ir neigiama ekologinė aplinka yra dažnas reiškinys. Vykstant sporto ir kūno kultūros vertybių sintezei, formuojasi masiniai procesai – sportas visiems, pasireiškiantis masiniais sporto renginiais ir visuomenės aktyvumu. Tai turi įtakos visuomenės vertybių ir net pilietiškumo formavimosi procesams. Kūno kultūra įgauna visuotinio proceso pobūdį (8 pav.).

Kūno kultūros ir sporto mokslo raiška

Kūno kultūros ir sporto visuomeniniai procesai, kaip globalinis reiškinys, pastaruoju laikotarpiu turi didelę visuotinę svarbą ir daro įtaką politiniams, ekonominiams, socialiniams, edukaciniams, kultūriniais, sveikatos ir kitiems procesams, tačiau neturi bendros mokslo krypties, jungiančios sveikatingumo, edukacinius, ugdymo ir sporto procesus. Sporto mokslas yra pakankamai jaunas, pradėjęs formuotis XIX a. pabaigoje, yra vertinamas kaip daugiadalykinė sritis, reikalaujanti naujų vertinimų ir sprendimų. Nėra galutinai su-

8 pav. Kūno kultūros kaip visuomeninio reiškinių kryptys

formuluota bendroji kūno kultūros ir sporto mokslo, studijuojančio žmogaus motorikos problemas, koncepcija. Seniausias filosofijos mokslas nevertina kūno kultūros ir sporto kaip atskiro mokslo. Filosofija tradiciškai nagrinėjo religijos, meno, mokslo ir švietimo problemas, tačiau sportui buvo skiriama nepakankamai dėmesio. Kūno kultūra kaip kompleksinė švietimo ir ugdymo sudedamoji dalis, kineziterapija kaip medicinos sritis, rekreacija ir aktyvus poilsis kaip pramogų sritis ir sporto (atrankos, rengimo, meistriškumo tobulinimo ir varžybinės veiklos) problemos yra istoriškai atskirtos, nes turi skirtingus uždavinius ir tikslus. Tačiau visos jos turi bendrą mokslinį pagrindą, grindžiamas tais pačiais dėsniais ir panašiais metodais spendžia savo uždavinius. Daugelis garsių antikos, viduramžių ir šiuolaikinių filosofų (Platonas, Aristotelis, Nyčė, Haidegeris, Sartras) savo darbuose palietė sportinės veiklos ir kūno kultūros koncepcijas, kaip žmogiškosios egzistencijos išraišką, bet jų neišplėtojo, o dauguma filosofijos mokslo atstovų apėjo šiuos klausimus. Filosofinės minties kelias nuo mūsų laikų į antiką visuomet veda per tautų kultūros tapsmo regionus (Kačerauskas 2011). Tai liudija apie sporto ir kūno kultūros, kaip savarankiškos mokslo šakos, silpnas istoriškai paveldėtas pozicijas. Filosofija, kaip visų mokslų pradžioje, tradiciškai susitelkė ties amžinos būties klausimais ir mažai dėmesio skyrė materialaus kūno problemoms (Morgan 1995). Kūno kultūros klausimus nuo antikos laikų filosofijos mokslas tradiciškai nagrinėjo edukologijos

ir pedagogikos kontekste, o sportui daugiau dėmesio pradėjo skirti tikrai nuo 1969 m., po Polo Veiso knygos „Sportas: filosofinis tyrimas“ pasirodymo (Weiss 1969). Moderniame filosofijos moksle, kaip mokslinės minties skatintojo plačiąja prasme, kūno kultūros ir sporto klausimais darbų yra nepakankamai. Tradiciškai sporto procesas atskiriamas nuo kūno kultūros ir pedagoginio ugdymo proceso, nors sportininkams parengti taikomi pedagoginiai metodai yra grindžiami fiziologiniais dėsniais, o kūno kultūros edukaciniame procese naudojami sporto veiklos elementai. Asmenybės sportinė veikla prasideda nuo kūno kultūros edukacinio proceso, o visuotinis sporto reiškinys skatina kūno kultūros plėtrą. Sportas ir kūno kultūra kaip vertybės moderniuose globaliniuose procesuose reikalauja bendros koncepcijos, o tam būtinas šio derinio realijų (metafizikos), žinių (epistemologijos) ir vertybių (aksiologijos) apibūdinimas. Filosofijos mokslo paskirtis – apibendrinti visuomenės ir jos kultūros išsivystymo lygmenį, reaguoti į visus visuomenės kuriamus procesus (Rorty 1995). Filosofijos mokslas turėtų atlikti socialinių reformų instrumento vaidmenį ir imtis iniciatyvos kritiškai nagrinėti visuomenėje susikaupusias problemas (Dewey 1927). Būtina sisteminga visuomenės ir visų jos veiklų išsivystymo lygmens kritinė analizė, pasitelkiant esamu laiku visuomenėje egzistuojančių įsitikinimų, vertybių, stiprių ir silpnų argumentų išgryninimą, palyginimą ir priešpastatymą (Morgan 2007). Sporto mokslo

plačiąja prasme, kaip mokslo, nagrinėjančio specifinę fizinę veiklą, tyrimai galėtų padėti suvokti bendrąsias visuomenės kultūros problemas (Gorn, Oriard 1995). Šis žingsnis atskleistų visuomenės fizinės, psichinės ir socialinės sveikatos galimybes ir padėtų kūrybingumo pagrindą. Visuomenės sveikatos poreikis, kaip prigimtinė kūrybingumo sąlyga, ir informacijos plėtros procesai paskatino sveikos gyvensenos vertybių plėtrą, o sportas, kaip „specifinės pramonės“ sritis, atlieka šio proceso skatinimo funkciją. Šie procesai atspindi asmenybės vientisumą, psichinių ir fizinių galių sąveiką – asmenybės būklę. Fizinės būklės ypatumai yra viena iš pagrindinių prielaidų skirtingoms veikloms vykdyti ir kokybiškam visaverčiam asmeniniam gyvenimui. Lietuvos jaunimo ugdymas, jo fizinės ir psichinės raidos sąlygos pasižymi savitumu. Tai lemia socialinę aplinką, ekonominę sąlygą, istorinę tautos raidą ir t. t. Daugelio veiksmų integraciniai procesai lemia populiacijų išskirtinumą ne tik valstybiniu, bet ir regioniniu, net bendruomeniniu lygmenimis. Tai patvirtina Lietuvoje užfiksuota didelė socialinė demografinė mirtingumo diferenciacija (Stankūnienė, Jasilionis 2011), o tai liudija apie didelę visuomenės socialinę diferenciaciją.

Išvados

Visuomenės raidos procesai (istoriniai, politiniai, socialiniai, ekonominiai ir t. t.) per visą žmonijos egzistencijos laikotarpį skatino daugybės problemų atsiradimą, kartu neišvengiamai kildavo būtinumas ieškoti optimalių šių problemų sprendinių. Kūno kultūros ir sporto mokslo formavimasis vyko sprendžiant skirtingus uždavinius, kurie istorinėje raidoje transformavosi ir keitėsi. Vyko daugybės mokslų sričių bei krypčių bendrinimo ir komunikacijų procesai. Vykstant tarpdalykinėms komunikacijoms, tęsėsi kūno kultūros ir sporto mokslo transformacijos, sintezuojant socialinius, biomedicininis, humanitarinius, fizikinius, technologinius ir kitus mokslus naujais deriniais, skatinant

fundamentinių žinių kaupimą ir sistemimą, kurio pagrindinis tikslas – spręsti uždavinius susijusius su asmenybės, kaip socialinės-biologinės savireguliacinės sistemos, funkcionavimu, ugdymu ir rekreacija, padėti kurti aplinką, skatinančią kūrybingumą, visuomenės sveikatingumo plėtrą ir sveikatos korekciją, skatinti profesinės veiklos efektyvumą, prisidėti prie visuomenės socialinių-ekonominių deformacijų procesų neigiamų pasekmių mažinimo, sporto „pramonės“ plėtros. Atlikta kūno kultūros ir sporto mokslo pagrindų kaip tarpdalykinių komunikacijų analizė sudarė prielaidas susisteminti pagrindinius šio mokslo fundamentalius dėsnius (dominantės, superkompensacijos, adaptacijos). Šių dėsnių taikymas kūno kultūros ir sporto mokslo tarpdalykinių komunikacijų procese reikalauja platesnių tyrimų, pritaikant įvairias mokslines metodikas.

Literatura

- Ainsworth, B. E.; Haskell, W. L.; Leon, A. S., *et al.* 1993. “Compendium of physical activities: energy costs of human movement”, *Med. Sci. Sports Exerc* 25: 71–80. <http://dx.doi.org/10.1249/00005768-199301000-00011>
- Bernard, C. 1878. *Leçons sur les phénomènes de la vie communs aux animaux et aux végétaux*. Tome 1. Edité par Albert Dastre. Paris: J.-B. Bailliére et fils.
- Bruel-Jungerman, E.; Laroche, S.; Rampon, C. 2005. “New neurons in the dentate gyrus are involved in the expression of enhanced long-term memory following environmental enrichment”, *European Journal of Neuroscience* 21: 513–521. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1460-9568.2005.03875.x>
- Davison, K. K.; Birch, L. L. 2001. “Childhood overweight: A contextual model and recommendations for future research”, *Obes Rev* 2(3): 159–171. <http://dx.doi.org/10.1046/j.1467-789x.2001.00036.x>
- Dewey, J. 1927. *The Public and its Problems*. New York: Holt.
- Florida, R. 2002. *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.

- Fromm, E. 1955. *The Sane Society*. New York: Henry Holt.
- Fromm, E. 1976. *To have or to be?* New York: Continuum.
- Gardner, H. 2001. "Creators: multiple intelligence", in K. H. Pfenninger and V. & R. Shubik. *The Origins of Creativity*. New York: Oxford University Press, 117–143.
- Gorn, E.; Oriard, M. 1995. "Taking sports seriously (Point of View)", *The Chronicle of Higher Education* March 24: A52.
- Hillman, Ch. H.; Erickson, K. I.; Kramer, A. F. 2008. "Be smart, exercise your heart: Exercise effects on brain and cognition", *Nature Reviews Neuroscience* 9: 58–64.
<http://dx.doi.org/10.1038/nrn2298>
- Iowerth, H.; Jones, C.; Hardman, A. 2010. "Nationalism and olympism towards a normative theory of international sporting representation", *OLYMPIKA: The International Journal of Olympic Studies* XIX: 81–110.
- Kačerauskas, T. 2011. „Antikos mintis Lietuvoje: toli ir arti“, *Filosofija. Sociologija* 22(3): 249–256.
- Karoblis, P. 2005. *Sportinio rengimo teorija ir didaktika*: vadovėlis aukštojo mokykloms, studentams ir treneriams. Vilnius: VPU.
- Kolb, D. 1984. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Kramer, A. F.; Bherer, L.; Colcombe, S. J.; Dong, W.; Greenough, W. T. 2004. "Environmental influences on cognitive and brain plasticity during aging", *Journal of Gerontology: Medical Sciences* 59A: 940–957.
- Last, J. M. 2001. *A Dictionary of Epidemiology*. 4th ed. New York: Oxford University Press.
- Lewis, M. H. 2004. "Environmental complexity and central nervous system development and function", *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews* 10: 91–95.
<http://dx.doi.org/10.1002/mrdd.20017>
- Lobstein, T.; Baur, L.; Uauy, R. 2004. "IASO International Obesity Task Force. Obesity in children and young people", *A Crisis in Public Health. Obes Rev* 5(Suppl 1): 4–85.
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-789X.2004.00133.x>
- McGill, S. 2006. "Training affects all systems", in *Ultimate Back Fitness and Performance*. Ontario, Canada, 29–32.
- Mora, F.; Segovia, G.; del Arco, A. 2007. "Aging, plasticity, and environmental enrichment: Structural changes and neurotransmitter dynamics in several areas of the brain", *Brain Research Reviews* 55: 78–88.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.brainresrev.2007.03.011>
- Morgan, W. J. 1995. "Cosmopolitanism, olympism, and nationalism: a critical interpretation of Coubertin's ideal of international sporting life", *OLYMPIKA: The International Journal of Olympic Studies* IV: 79–92.
- Morgan, W. J. 2007. *Ethics in Sport*. Second edition. USA: Human Kinetics.
- Paffenbarger, R. S. Jr.; Blair, S. N.; Lee, I. M.; Hyde, R. T. 1993. "Measurement of physical activity to assess health effects in free-living populations", *Med Sci Sports Exerc* 25(1): 60–70. <http://dx.doi.org/10.1249/00005768-199301000-00010>
- Panksepp, J. 2008. "Play, ADHD, and the construction of the social brain: Should the first class each day be recess?", *American Journal of Play* 1: 55–79.
- Procter, S.; Currie, G. 2004. "Target-based teamworking: groups, work and interdependence in the UK civil service", *Human Relations* 57(12): 1547–1572.
<http://dx.doi.org/10.1177/0018726704049989>
- Pruskus, V. 2011. „Politinės paslaugos ir jų vizualizacija politinėje komunikacijoje“, *Filosofija. Sociologija* 22(1): 40–47.
- Reprinted and adapted from Moving into the Future, National Standards for Physical Education, 2nd Edition (2004) with permission from the National Association for Sport and Physical Education (NASPE). 1900 Association Drive, Reston, VA 20191–1599. January.
- Rorty, R. 1995. "The future of philosophy", in *Rorty & Pragmatism: The Philosopher Responds to His Critics*. Ed. Herman Saatkamp, Jr. Nashville and London: Vanderbilt University Press.
- Sawyer, R. K. 2006. *Explaining creativity, The science of Human Innovation*. Oxford University Press.

Selye, H. 1936. "A Syndrome Produced by Diverse Nocuous Agents", Macmillan Magazines Ltd. *Nature* 138(July 4): 32.

Stankūnienė, V.; Jasilionis, D. 2011. „Lietuvos gyventojų mirtingumo lygio ir mirties priežasčių struktūros prieštaringi pokyčiai“, *Filosofija. Sociologija* 22(4): 334–347.

The impact of culture on creativity. 2009. A Study prepared for the European Commission (Directorate-General for Education and Culture). KEA.

Vaynman, Sh.; Zhe Ying; Gomez-Pinilla, F. 2004. "Hippocampal BDNF mediates the efficacy of exercise on synaptic plasticity and cognition", *European Journal of Neuroscience* 20: 25, 80–90.

Weigert, C. 1896. *Deutsche Medizinische Wochenschrift* 22: 635.

<http://dx.doi.org/10.1055/s-0029-1204670>

Weiss, P. 1969. *Sport: a Philosophic Inquiry*. Carbondale: Southern Illinois Press.

Zatsiorsky, V. 2006. "Two Factor Theory (Fitness-Fatigue Theory)", in *Science and Practice of Strength Training*. Champaign Ill. 2nd Ed., 12–15.

Анохин, П. К. 1968. *Биология и нейрофизиология условного рефлекса*. Москва.

Гиппенрейтер, Б. С. 1961. *Восстановительные процессы при спортивной деятельности*. Сер. Библиотечка спортсмена. Москва: Физкультура и спорт.

Меерсон, Ф. З. 1973. *Общий механизм адаптации и профилактики*. Москва: Наука.

Ухтомский, А. А. 1923. „Доминанта как рабочий принцип нервных центров“, *Русский физиологический журнал* 6(1–3): 31–45.

Ухтомский, А. А. 1966. *Доминанта*. Москва–Ленинград: Наука.

PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS SCIENCE DEVELOPMENT OF RELEVANCE IN CROSS-CURRICULAR COMMUNICATIONS CONTEXT

Stanislav Dadelo

Physical Education and Sport Science, formation was dealing with different challenges, including the historical development which were systematically transformed and changed. There were many areas of science and directions for sharing and communication processes. Interdisciplinary communication course has continued Physical Education and Sport Science transformation, synthesis of social, biomedical, humanities, physical, technological, etc. new combinations of education, promotion of fundamental knowledge storage and systematization. Physical Education and Sports Science would help solve problems related to personality as a social-biological self-regulatory system, the functioning of the education and recreation, to help create an environment that fosters creativity and the development of public health and the handling health rebate. Conducted physical education and sports science as a framework of interdisciplinary communication systematized analysis of the basic physical education and sports, as an independent fundamental laws of science (dominants, supercompensation and adaptation). The application of the laws of physical education and sports science in interdisciplinary communication process requires more extensive studies using various scientific methods.

Keywords: physical education and sports science, interdisciplinary communication.

Įteikta 2012-11-28; priimta 2013-02-21